

Л.О. Мазур

канд. філос. наук, доцент кафедри культурології та виховання
Львівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Успіхи вітчизняної педагогіки, якщо їх вимірювати однією лише кількістю інформації, якою так щедро насичуються шкільні навчальні плани, не підлягають ніякому сумніву. Результати, що їх добиваються у цьому відношенні наші вчителі, і якими так пишаються, порівнюючи свою роботу з роботою своїх закордонних колег, є неспростовними і незаперечними. Однак здобутки ці затмарюються сумною статистикою захворюваності дітей, яка є прямим наслідком надмірних занять наукою.

І ніякої суперечності тут немає. Просто за все треба платити, і це давно і всім треба було зрозуміти. Отже, якщо й виникають тут якісь питання, то це, перш за все, *питання про ціну*. Чи не є вона занадто високою, якщо мати на увазі те, в ім'я чого приносяться такі жертви? Тобто, з одного боку, чи вміємо ми людськи скористатися знанням, за яке приходиться розраховуватися власним здоров'ям. А по-друге, якщо було б навіть так, то чи є порівняльними всі матеріальні багатства світу з життям і здоров'ям навіть однієї конкретної людини.

Здавалось би, у цих питаннях людство вже давно визначилося. І, до речі, не без нашої допомоги. Не хто інший, як Федір Достоєвський, родинні корені якого знаходяться, якраз у нас, на Поділлі, бачив у Кам'янці-Подільській духовний семінарії, найбільш

ВІСНИК
Львівського державного
університету фізичної
культури

жи мені сам прямо, я закликаю тебе, відповідай: уяви, що це ти сам зводиш будову долі людської з метою в фіналі ошчасливити людей, дати їм, нарешті, мир і спокій, але для цього потрібно було б замучити всього-на-всього одне тільки крихітне створіннячко, ось це саме дитинчатко, яке било себе в груди, і на відомщених сльозах його заснувати цю будову: то чи погодився б ти бути архітектором на цих умовах? – питає його Альоша Карамазов (Достоевский Ф.М. Братя Карамазовы // Достоевский Ф.М. Собр. Соч. В 15-ти томах. Т.9. Л., 1991. С.276).

Тоді чому ж так важко доходять ці, по суті вічні, істини до вітчизняної школи? Справді, коли підрахувати затрати і результати, то виявиться, що, палячи своє здоров'я в процесі механічного накопичення знання, діти так і не знають, чи зможуть вони хоч якийсь процент з того великого інформаційного вантажу, який їм пропонує сучасна школа, застосувати на практиці, тим паче з користю для себе чи для своєї держави. Зазвичай знання ці так і залишаються незапитаними і, на жаль, вони не формують, а деформують їх психіку.

Задля справедливості треба сказати, що через періоди такого сліпого захоплення наукою пройшли майже всі європейські країни. Була це епоха Просвітництва, чи Нова доба, все одно в них панував своєрідний культ учіння, і на його основі формувалась чи не найпотужніша ідеологічна течія, яка дістала назву *сцієнтизму*. Керуючись її догматами, європейська школа щиро прагнула все пізнати і пояснити, а що з того виходило, прекрасно описав швейцарський психолог і педагог А. Фер'єр. У вступі до своєї книги "Перебудуємо школу" він викладає притчу про те, як люди сотворили школу за повчаннями диявола. "Сотворили школу, як звелів їм диявол. Дитина любить природу, тому її замкнули у чотирьох стінах. Дитині подобається усвідомлювати, що її робота має якийсь сенс, тому всі влаштували так, щоби її активність не приносила ніякої користі. Вона не може залишатися без руху – її привчають до нерухомості. Вона любить працювати руками, а її стали навчати теоріям і ідеям. Вона любить говорити – її наказали мовчати. Вона намагається зрозуміти – її звеліли вчити напам'ять. Вона хотіла б сама шукати знання – їй же вони подаються готовими. І тоді діти навчилися тому, чому б вони ніколи не навчилися за інших умов. Вони навчилися брехати і прикидатися... І от що сталося. Як і хотів того диявол, деякі діти зачахли, стали в'ялими і пасивними, втратили інтерес до життя. Вони були позбавлені і щастя, і здоров'я. Зникла любов і доброта. Думки стали сухими і сірими, душі зачерствіли, серця озлобилися..." (Френе С. Нравственное и гражданское воспитание // Френе С. Собр. Соч. М., 1990. С.149-150).

Як бачимо, знайома картина. Вона ніби сьогодні написана "з натури", "на пленері" української загальноосвітньої школи. Але, пройшовши через століття поневер'янь і блукань людського розуму, та Європа, що знаходиться поза межами нашої країни, схаменулася і почала не просто вчитися, а *вчитися жити, жити гідно, повноцінно і повнокровно*. І, між іншим, вже пожинає плоди такої науки. Завдяки мудрому влаштуванню у багатьох її державах національного буття, їх громадяни живуть як люди і відчувають життя у всій його повноті.

Натомість у нас, де такої переоцінки цінностей не відбулося, спостерігаються цілком протилежні тенденції, і якість життя знаходиться в оберненій залежності від кількості знання. Тобто наша школа, як і раніше, йде по шляху ускладнення навчальних програм і безглузлого накопичення знань. І ніхто не хоче

спинитися і замислитися: чи не краще було б, якщо б знання цього було дещо менше, а життя і здоров'я трішки більше?

І все ж сьогодні, перед лицем реальної загрози виродження, ми цю проблему, принаймні, повинні поставити. Зробити це повинні передовсім вчителі:

По-перше, з огляду на непривабливу перспективу самоліквідації як особливого про шарку суспільства, що споконвіку, за всіх часів і у всіх народів, визначав його моральне здоров'я. Бо основне питання педагогіки стало для нас окреслюватися у площині, *кого ми будемо вчити у не надто віддаленому часі?* На Львівщині вже сьогодні існують школи, до яких ходять по два учні. Якщо, звісно, не хворіють. Не треба бути видатним соціологом чи економістом, щоб дійти висновку, що ці школи є нерентабельними і безперспективними. Отже, слід очікувати, що вони будуть закриті, і вчителі, які там поки-що працюють, виявляться "зайвими людьми". Не володіючи відповідною статистикою, по Хмельниччині, але будучи дуже добре обізнаним із станом здоров'я її мешканців, можу з певністю сказати, що школа на її теренах чується не набагато краще. Взагалі депопуляцією охоплені всі області України, і це є закономірно для морально хворого суспільства. Ми підкреслюємо *морально хворого*, бо саме цим складником здоров'я визначається дітонародження, тобто тим, наскільки люди володіють і послуговуються такими моральними категоріями, як любов, порядність, відповідальність, честь взагалі, і жіноча честь не в останню чергу. Власне *злиденністю духу*, а не матеріальною скрутою, можна пояснити відмову від дітонародження багатьох наших співвітчизниць. І можна лише уявити рівень моральної деградації жінки, яка, вже народивши *здорову* дитину, пише у пологовому будинку заяву про відмову від неї. Пояснити це можна лише одним: потужним пресом шкільної науки з нас вичавили фундаментальні інстинкти життя, і серед них найголовніший – інстинкт самозбереження через своє продовження в дітях.

По-друге, тому, що вчителі, так само, як і їх учні, стали заручниками системи, у яку виродилась наша школа. Та, власне, не тільки заручниками, а й жертвами її. Суть у тім, що не одним лише здоров'ям учнів ми розплачуємося за їх "великий розум". Бо якщо з нашої школи, при дуже поверховому медичному обстеженні, все ж виходить 7-8 відсотків здорових дітей, то серед самих вчителів ми здорових вже практично не знаходимо. Тобто ми можемо зустріти у педагогічному середовищі тих, які *вважають себе здоровими*, але ні вони самі, ні, тим паче, лікарі, зовсім не знають, на чому ґрунтується ця їх впевненість і невичерпний ентузіазм. І коли такими невинуватими оптимістами хтось би дійсно зайнявся, і дослідив їх на предмет здоров'я, а саме: просвітив їх, продзвонив і промив, – то виявилось би, що ці "здоров'яки", можливо саме завдяки такій своїй самовпевненості, мають цілий "букет" хвороб, і що у їх особі по школі ходить така собі зразкова медична енциклопедія.

І для того, щоб визначити дійсний стан їх здоров'я, не потрібно бути видатним медиком, або мати якусь унікальну суперсучасну діагностичну апаратуру. Здоров'я вчителя елементарно "читається" по його зовнішньому вигляду. Про нього говорить жовто-блакитний колір обличчя (посаджена функція печінки), "падаюча" хода (проблеми з опорно-руховим апаратом), зігнута і згорблена спина (цілий комплекс з остеохондрозів, поліартритів і радикулітів), і навіть,

бліді, ламкі нігті свідчать про авітамінози та серйозні ускладнення з обміном речовин.

Таким чином, національна школа на загал перетворилася у гігантський механізм нищення здоров'я, і коли до оцінки ефективності її роботи підійти не з інтелектуальними, а з етичними критеріями, то виявиться, що вона є аморальною, і в такому вигляді права на існування не має. Ми повинні знайти у собі духовні сили, аби у цьому зізнатися. Зізнатися, щоби покаятися, адже життя нам дається від Бога, покаятися, щоб заспокоїти розтривожені знаннями душі, заспокоїтися і почати жити. Заспокоєння – ось чого ми сьогодні понад усе потребуємо, воно є передумовою нормального життя. Спокій розуму – то є вершина мудрості, а мудре влаштування життя є запорукою здоров'я, бо “мудрість життя зберігає тому, хто її має”(Екл. 7, 12).

Як вже було сказано, у розвитку людства склалася чітка ієрархія цінностей за їх вагомністю для його виживання. Життя і здоров'я знаходяться в ній значно вище, ніж знання і наука. “Повинно панувати життя над пізнанням, над наукою, чи пізнання над життям? – риторично запитував Фрідріх Ніцше. – Яка з двох сил є вищою і вирішальною? Ніхто не засумнівається: життя є вищою, панівною силою, бо пізнання, яке знищило би життя, знищило би разом з ним і само себе. Пізнання передбачає життя і тому настільки ж є зацікавленим у збереженні життя, наскільки кожна істота є зацікавленою у продовженні свого власного існування. Тому наука потребує вищого нагляду і контролю; поряд з наукою виникає вчення про гігієну життя...”(Ніцше Ф. О пользе и вреде истории для жизни //Ніцше Ф. Соч. В 2-х томах. Т.1. М.,1990. С.227-228).

Ця особлива гігієна повинна увійти у плоть і кров вітчизняної освітньої системи. Але цього замало. Зважаючи на те, що з часу, у якому жив і творив Ніцше, пройшла ціла епоха, і що рухались ми в ній “не туди”, можна було б запропонувати нашій школі не “гігієну життя”, а своєрідну “санацію науки”. Це мало б означати, що кожна з наук шкільного циклу мала б бути протестованою на предмет того, що вона дає людині, і особливо в плані формування у неї волі до життя, глибокої мотивації до збереження здоров'я. І якщо цей, назвемо його просто “гуманітарний”, аспект у шкільній науці не виявляється і не проглядається, то вона повинна з навчальних планів беззастережно виключатися.

Такий підхід до шкільної науки означав би не приниження її статусу у житті суспільства, а підвищення, бо свідчив би про її особливу роль у національному відродженні. Адже всі наші соціальні проблеми – це на 99 відсотків проблеми нашої школи, і всі соціальні хвороби пояснюються тим, що школа, як особливий соціальний інститут поки, що є “хвора реальність”. Бо вчить вона не тому, що реально потрібно у плані підготовки людей до життя. І хто його знає (ніхто ж не рахував!), скільки розірваних шлюбів і, відповідно, ненароджених, або народжених поза шлюбом, і через це часто нещасливих, дітей стали наслідком того, що, скажімо, вчитель біології, не переконав дитину, що навіть тоді, коли вона стане дорослою і перебуватиме у шлюбі, вона, однак повинна буде хоч інколи чистити зуби чи мити ноги. Не кажучи вже про те, щоб дати їй зрозуміти, яку роль у збереженні *статевого* здоров'я мають помірковані але регулярні заняття фізичною культурою.

Однак, якщо сьогодні ми ставимо проблему оздоровлення національної школи, то не повинні обмежувати її здоров'ям виключно її суб'єктів, тобто вчителів

і школярів. Чому б, скажімо, не зачепити питання про здоров'я батьків, від яких (через генетику) на 20 відсотків залежить, якою дитина взагалі приходить у цей світ? Чи не подумати про здоров'я всього суспільства? Наскільки воно є морально здоровим, щоби створити соціальне замовлення на здорову і сильну особистість? Адже такою індивідуальністю значно важче “керувати” і маніпулювати її свідомістю. То кому ж вона у нас потрібна?

І все ж під різними кутами зору на цю проблему у центрі її виявляється вчитель. Це від нього, від його ставлення до здоров'я взагалі, і свого власного – зокрема, залежить її осмислення всім загалом і орієнтація тієї ж сім'ї і громадськості у проблемах його збереження. “Якщо ми підберемо людей, здорових тілом і духом і виховаємо їх на звеличених знаннях і посилених вправах, то самій справедливості ні в чому буде нас дорікнути і ми збережемо в цілісності і державу, і її устрій”(Платон. Государство //Платон. Соч. В 3-х томах. Т.3. Ч.І. М.,1971. С.348).

Отже, саме вчитель, будучи персоніфікованим ідеалом людини і громадянина, повинен би був проголосувати і проагітувати за здоровий спосіб життя. Своєю гордою поставою і впевненою ходою він мав би засвідчити, що бути здоровим – це прекрасно, що поняття здоров'я і щастя є фактично тотожними. Бо коли про здоров'я і необхідність його збереження починає говорити вчитель, що сам страждає задишкою і ожирінням (при всій нашій скруті буває й таке), коли він агітує за здоровий спосіб життя, зловживаючи тютюнопалінням і алкоголем, і діти про це знають, то слова його закономірно сприймаються з точністю до навпаки.

Якщо виходити з того, що освіта є *cultura animae* (культура душі), то вчитель повинен би був уподобитися лікарю, лікарю, що цілює душу. Але тоді ми повертаємося до моральної максими: “лікарю, змілися спочатку сам”(Лк.4; 23).